

УДК 821.161.3

UDC 821.161.3

АСЭНСАВАННЕ ПАНЯЦЦЯ «ЭГА-ДАКУМЕНТ» – З ГІСТОРЫІ Ў ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА

UNDERSTANDING THE CONCEPT OF THE «EGO-DOCUMENT» – FROM HISTORY TO LITERARY CRITICISM

В. М. Губская,

*кандыдат філалагічных навук,
дацэнт, загадчык кафедры
беларускай і рускай моў БДЭУ*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8066-4207>

O. Gubskaya,

*PhD (philology), docent, head
of the department of Belarusian
and Russian languages BSEU*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8066-4207>

Паступіў у рэдакцыю 23.09.2024.

Received on 23.09.2024.

Артыкул прысвечаны асветленню гісторыі ўзнікнення тэрміна «эга-дакумент», які актыўна ўжываецца ў літаратуразнаўстве XXI ст. Адзначаецца, што першапачаткова тэрмін уваходзіў у тэрміналагічны апарат гісторыкаў – яго ўвёў ва ўжытак прафесар Амстэрдамскага ўніверсітэта Жак Прэсер; дзякуючы гісторыку Пітэру Бэрку тэрмін трапіў у англамоўны навуковы дыскурс, адкуль быў запазычаны літаратуразнаўцамі. Падкрэсліваецца, што падыход гісторыкаў да разгляду эга-дакументаў вельмі набліжаны да літаратуразнаўчага, дзе твор як акт камунікацыі разглядаецца з актыўным выкарыстаннем інструментаў нараталогіі, семіётыкі і неарыторыкі: праз двухузроўневы аналіз часу (напісання і вывучэння), наратыву і камунікатыўных стратэгіі і тактык, якія фарміруюць уяўленне пра аўтара і ідэалагічны дыскурс, які ўплываў на характар нарацыі. Эга-дакумент у беларускай літаратуры вылучаецца як форма твора з дамінантным дакументальным пачаткам, які адрозніваецца ад літаратуры факта тыпам наратыву, наборам камунікатыўных тактык і інтэнцыйнай скіраванасцю.

Ключавыя словы: эга-дакумент, літаратуразнаўства, літаратура факта, дзённік, лічбавізацыя, кантэкст, наратыў, камунікатыўныя стратэгіі, інтэнцыя.

The article is devoted to highlighting the history of the origin of the term «ego-document», which is actively used in literary criticism of the XXI century. It is noted that initially the term was included in the apparatus of historians – it was coined by Professor Jacques Preser of the University of Amsterdam; thanks to historian Peter Burke, the term got into the English-language scientific discourse, from where it was borrowed by literary critics. It is emphasized that the approach of historians to the consideration of edicts is very close to the literary one, where the work as an act of communication is considered with the active use of tools of narratology, semiotics and neoritics: through a two-level analysis of time (writing and studying), narrative and communicative strategies and tactics that form an idea of the author and ideological discourse that influenced the nature of the narrative. An edict in Belarusian literature stands out as a form of work with a dominant documentary beginning, differing from the literature of fact by the type of narrative, a set of communicative tactics and an intentional orientation.

Keywords: ego-document; literary criticism; literature of fact; diary; digitalization; context; narrative; communicative strategies; intention.

Уводзіны. Узровень развіцця літаратуразнаўства ў XXI ст. дае магчымасць сканцэнтравачь даследчыцкую ўвагу не толькі на рэальнага факта ў літаратурным творы, але, дзякуючы адкрыццям семіётыкі і інструментам нараталогіі, на працэсе, які гэтым фактам актуалізуецца.

Памежка XX–XXI стст. – той перыяд, калі ў беларускім літаратуразнаўстве актуалізуецца цікавасць да вывучэння дзённікаў. Гэта адбываецца не толькі таму, што цалкам мяняюцца ідэалагічная, мастацкая, духоўная парадыгмы. Сучасныя тэхналагічныя дасягненні, лічбавізацыя абуджаюць жаданне да самавыяўлення, самапрэзентацыі ў літаратурных творах, што тым ці іншым чынам стымулюе цікавасць да асобы, вучыць перш за ўсё факсувацца на ёй. Персанальныя блогі, Instagram, Telegram і іншыя сацыяльныя сеткі працуюць на фарміраванне цікавасці перш за ўсё да чалавека, асобы, а потым да прадукту, які гэтая асоба презентуе. Больш за тое, камунікацыя ў сацыяльных сетках

прывучае аўдыторыю да канспектыўнага пісьма, лаканічнай падачы інфармацыі, стрыманага фактаграфізму. Менавіта таму ў XXI ст. літаратура факта, эга-дакумент, формы дзённікавага пісьма (эганаратыву) выклікаюць найбольшы чытацкі інтарэс, ды і тэрмін «эга-дакумент» пашырае сваё ўжыванне за межамі гістарычнага дыскурсу. Якая ж гісторыі ўзнікнення тэрміна «эга-дакумент» і як ён трапіў у літаратуразнаўства.

Асноўная частка. Тэрмін «эга-дакумент» быў уведзены ў сярэдзіне XX ст. Жакам Прэсерам, прафесарам Амстэрдамскага ўніверсітэта, для назвы крыніц, якія зыходзяць ад аднаго чалавека, і, як правіла, напісаныя ад першай асобы. Грунтоўныя разважанні на тэму даследавання аўтабіяграфічных тэкстаў, а таксама ўжывання тэрміна «эга-дакумент» дае расійскі гісторык культуры, прафесар Юрый Зарэцкі. У артыкуле «Эга-дакументы савецкага часу: тэрміны, гісторыяграфія, метадалогія» ён, згадваючы імя Жака Прэсера, піша: «Слова, якое ён вынайшоў,

указвала на разнастайныя пісьмовыя сведчанні, адрознай асаблівасцю якіх з'яўляецца іх выражаны асабовы характар» [1, с. 185]. Такая вынаходка з'явілася падчас працы Ж. Прэсера над кнігай пра пераслед нідэрландскіх яўрэяў у гады нямецкай акупацыі – «Катастрофа. Пераслед і знічтанне нідэрландскага яўрэйства, 1940–1945» (1965). Як адзначаюць Арыяна Багерман, прафесар Амстэрдамскага ўніверсітэта, і Рудольф Дэкер, кіраўнік Цэнтра па вывучэнні эга-дакументаў і гісторыі: «Акрамя архіўных матэрыялаў, даследаванне Прэсера грунтавалася на мностве дзённікаў, мемуараў і лістоў. У главе, прысвечанай агляду крыніц, Прэсер піша пра неабходнасць як мага шырэй выкарыстоўваць той тып крыніц, для якіх ён увёў калектыўную назву “эга-дакумент”» [2].

Падчас чытання лекцыйнага курса «Эга-дакументы» сам Ж. Прэсер казаў, што «слова “эга-дакумент” было прапанавана ім у якасці сугуба аперацыйнага тэрміна і тлумачыў яго неабходнасць тым, што пад ім маецца на ўвазе цэлы спектр тэкставых форм, якія ўключаюць аўтабіяграфіі, мемуары, дзённікі, падарожныя нататкі, споведзі, запаветы і гутаркі. Прэсер сцвярджаў, што ў гэты спіс можа быць уключаны і аўтабіяграфічны раман, і аўтапартрэты жывапісцаў, і нават музыка» [2]. Нягледзячы на тое, што напачатку гэты тэрмін быў не прыняты калегамі-гісторыкамі, усё ж такі ў 1980-я гг. ён увайшоў у нарматыўны слоўнік галандскай мовы, а з 1990 г. загучаў па-англійску дзякуючы гісторыку Пітэру Бэрку. «У той жа час, – па словах Ю. Зарэцкага, – паняцце «эгадакумент» увайшло ў германамовную гісторыяграфію (Ego-Documente) і франкамоўную гісторыю літаратуры (egodocument), а праз некаторы час атрымала прызнанне і ў расійскіх гісторыкаў» [1, с.185].

У расійскую гісторыяграфію тэрмін «эга-дакумент» увайшоў у той час, калі актыўным ужываннем (яшчэ з 1980-х гадоў) карыстаўся савецкі тэрмін «крыніцы ўласнага паходжання». Прычыну ўзнікнення такой канкурэнцыі, а адпаведна, і самога тэрміна «эга-дакумент» доктар гістарычных навук Н. В. Суржнікава бачыць у зніжэнні «аўтарытэту афіцыйных дакументаў, а з імі і аўтарытэту дзяржаўных архіваў, накіраваных перш за ўсё на захаванне афіцыйнай гісторыі...» [3, с. 6], у крызісе савецкай мадэлі гісторыяпісання: «Расчараванне ў ёй, што характэрна, мела месца быць не толькі ў прафесійным асяроддзі, але і сярод не асабліва дасвечаных і інфармаваных спажываўцоў гістарычных ведаў. Тоны чыгуну і сталі, колькасць танкаў і снарадаў, ракет і атамных бомбаў, – гісторыя, якая ставіла ў аснову гэтыя дасягненні, даўно ўжо перастала быць пазнавальнай, не супадаючы з тым, пра што гаварылі ўнутрыfamільныя гісторыі людзей» [3, с. 7]. Крыніцы ж з дамінантным Я, на яе думку, «не столькі адлюстроўвалі падзеі, колькі стваралі іх адчуванне, пачалі запаўняць “лакуны афіцыёзу”. Падчас свайго замацавання ў гісторыяграфіі

і іншых гуманітарных навук эга-тэрміналогія пашырылася такімі тэрмінамі, як “само-свідетельство”, “авто-тэкст”, “я-дакумент”, “жизнеописание”, “исповедальный текст”» [3, с. 6]. Гэтыя варыянты аднаго паняцця «эга-дакумент» пачалі актыўна ўжывацца прадстаўнікамі гуманітарных навук і, такім чынам, асноўнае паняцце набыло міждысцыплінарны характар.

Н. В. Суражнікава, спецыяліст у галіне гісторыі, выказвае сваё меркаванне на тэму фіксацыі ў навуцы новага паняцця: «Эга-крыніцы – гэта выдатнае вырашэнне праблемы фокуснай кропкі гуманітарных даследаванняў, паколькі яны экспануюць і свет асобы (Я), і яе сацыяльна абумоўленыя параметры (Мы), дазваляючы тым самым вывучыць тыпы крысталізацыі самых розных сацыяльных парод – ад унікальных да статыстычных» [3, с. 11].

Праблемай пераасэнсавання традыцыйных падыходаў да вывучэння эга-дакументаў зацікавіліся ў Берлінскім вольным універсітэце, дзе ў пачатку 2000-х гг. быў адкрыты праект «Апавяданні пра сябе ў транскультурнай перспектыве». Ю. Зарэцкі распавядае пра гэты праект так: «Галоўная яго думка заключаецца ў тым, што аўтабіяграфічныя тэксты трэба разглядаць у тых гісторыка-культурных кантэкстах, у якіх яны ўзніклі і функцыянавалі, а працэсы іх стварэння – як асаблівыя формы чалавечай дзейнасці, у тым ці іншым выглядзе характэрныя розным гістарычным перыядам і культурам» [1, с. 195]. Сярод удзельнікаў праекту Ю. Зарэцкі вылучае даследчыцу Габрыелу Янкэ, аўтарку манаграфіі «Аўтабіяграфія як сацыяльная практыка» (2002) і артыкулаў, у якіх яна выклала метадалогію даследавання эга-дакументаў (аўтабіяграфічных тэкстаў, дзённікаў і г. д.). Г. Янке адзначае, што «аўтабіяграфічныя тэксты часта выкарыстоўваліся як спосаб непасрэднага ўзаемадзеяння з канкрэтнымі людзьмі (specific relationships)», называе гэты працэс “сацыяльнай практыкай з мноствам аспектаў”» [4, с. 27].

На думку даследчыцы, працуючы з эга-дакументам (напрыклад, з дзённікам) трэба звяртаць увагу на наступныя метадалагічныя пытанні: «1) абставіны напісання сачынення – гэта адзіная кропка, дзе даследчыкі могуць непасрэдна назіраць аўтара і яго паводзіны; 2) неабходна аддзяляць аўтара як пазатэкставую асобу ад адлюстраванай дзеючай асобы (“аўтабіяграфічнага героя”); 3) трэба адрозніваць час напісання сачынення ад часу, які апісваецца ў ім; 4) неабходна крытычна ставіцца да адбору матэрыялу, яго размяшчэння і выкарыстання нарматыўных патэрнаў для рэканструкцыі пісьмовых стратэгий аўтара. Толькі такім непрамым чынам дзённік можа быць выкарыстаны ў якасці крыніцы звестак пра пазатэкставую рэчаіснасць; 5) у больш шырокай сістэме кардынат аўтарскія мадэлі і стратэгіі пісьма можна ўявіць як сацыяльныя практыкі, важныя для дзеючых суб'ектаў ў адпаведных сацыяльных кантэкстах» [5].

Відавочна, што падыход гісторыкаў да разгляду эга-дакументаў вельмі набліжаны да літаратуразнаўчага, дзе твор, як акт камунікацыі, разглядаецца з актыўным выкарыстаннем інструментаў нарталогіі, семіётыкі і неарыторыкі. Агульны інструментарый дэманструе не толькі міждысцыплінарны характар паняццяў і тэрмінаў, але і міждысцыплінарную ўвагу да эга-дакумента як носбіта інфармацыі пра жыццёвыя рэаліі розных часоў, якія сёння выклікаюць цікавасць даследчыкаў.

Спецыфіка такіх навуковых даследаванняў у тым, што дакумент разглядаецца сістэмна (узроўнева): праз узровень аналізу часу (напісання і вывучэння); праз узровень аналізу наратыву; праз узровень камунікатыўных стратэгіі і тактык, якія фарміруюць уяўленне пра аўтара, ідэалагічны дыскурс, які ўплываў на характар наратыву.

Эга-дакумент у беларускай літаратуры вылучаецца як форма твора з дамінантным дакументальным пачаткам, які адрозніваецца ад літаратуры факта тыпам наратыву, наборам камунікатыўных тактык і інтэнцыйнай скіраванасцю. Эга-дакумент дэманструе Я-наратыву (аўтанаратыву), у якім голас наратара і пазіцыя рэальнага пісьменніка ў большасці выпадкаў супадаюць. Пры гэтым такі наратыву не з'яўляецца лінейным (простым) і адназначным. Аўтанаратыву адкрывае для даследчыка вялікае поле для аналізу. Па-першае, выклікае цікавасць розніца паміж самаўспрыманням пісьменніка (аўтавобраз) і вобразамі, якія яму стварыла рэчаіснасць, сацыум (сацыявобраз), іншымі словамі, даследчыкаў цікавіць тэкставая і пазатэкставая асоба; па-другое, патрабуе ўвагі знешні і ўнутраны хранатоп; па-трэцяе, важна разгледзець уплыў ідэалагічнага кантэксту на фарміраванне матэрыялу эга-дакумента, аўтарскіх камунікатыўных стратэгіі.

Ёсць яшчэ адзін важны момант, які трэба браць пад увагу, працуючы з матэрыялам эга-дакумента. Сутнасць яго добра выкладзена ў выданні «Энцыклапедыя наратывунай тэорыі» (Encyclopedia of narrative theory): «Аўтабіяграфічны дыскурс рэтраспектыўны, паколькі аўтар разглядае ўласнае мінулае жыццё з пункту гледжання сучаснага і спрабуе растлумачыць развіццё сваёй асобы. Акцэнт на ўнутраным жыцці адрознівае аўтабіяграфію ад мемуараў, якія падкрэсліваюць грамадскую ролю аўтара сярод вядомых сучаснікаў. З “наратывісцкага” пункту гледжання, Я – гэта прадукт гісторыі індывіда, такім чынам, аўтабіяграфія – гэта найперш псіхалагічны працэс перастварэння асобы, а не літаратурная форма» [6, с. 34–36].

Другі аспект, на які трэба звярнуць увагу, – актуалізацыя даследчыцкай цікавасці да вывучэння мемуарнай літаратуры, аўтабіяграфічнага наратыву, што заняў вельмі значныя пазіцыі ў літаратурным працэсе на сыходзе ХХ ст. Прычыну такіх зрухаў можна знайсці ў змене гістарычнай парадыгмы. Перыяд 1985–1991 гг.,

названы ў СССР часамі перабудовы, зрабіўся новым гістарычным этапам, які адкрыў важныя перспектывы для беларускіх літаратараў. Менавіта ў гэты перыяд у беларускай літаратуры дзённікавы, аўтабіяграфічны наратыву, увага да факта як самадастатковага літаратурнага элемента сталі дамінантнымі напрамкамі творчага працэсу.

Аўтабіяграфічны наратыву рэальнай асобы, агульнавядомыя факты яе біяграфіі і гістарычныя падзеі канкрэтнага часу, пра якія вядзецца гаворка – тры тыя складнікі, якія фарміруюць дастаткова поўны і падрабязны кантэкст для аналізу і пераасэнсавання пэўнай сітуацыі, падзеі, эпохі. Як адзначае М. А. Багамолаў: «Адны і тыя ж дзённікі прадстаюць перад намі ў мностве люстэркаў, і дзённікі тут маюць такое ж істотнае значэнне, як і мастацкая проза» [7, с. 85].

Больш за тое, дзённікі маюць адну важную адметнасць: яны прыходзяць да свайго чытача не адразу пасля напісання, а праз пэўны прамежак часу, што дае аўдыторыі магчымасць як для пераасэнсавання з'яў рэчаіснасці, так і для назапашвання інфармацыі пра асобу пісьменніка. Такім чынам, дзённік таго ці іншага пісьменніка трапляе да чытача, які ўжо мае пэўны літаратурны і гісторыка-культурны досвед. Для пісьменніка дзённік – неабходны элемент у творчасці, адны пісалі іх для друку, іншыя – у стол, для прыватнага карыстання – у любым выпадку большасць з іх пабачыла свет. Ёсць яшчэ адна асаблівасць у прачытанні пісьменніцкіх дзённікаў – яны чытаюцца, як правіла, не аўтаномна, а ў адаптаваным выглядзе: з каментарамі, тлумачэннямі і адсылкамі да іншых дакументаў ці літаратурных твораў. А гэта значыць, што перад чытачом прадстае не дзённік у чыстым выглядзе, а метатэкст, які патрабуе адмысловага прачытання. Падкрэслім і тое, што першапачатковы чытацкі «гарызонт чаканняў» ад кантакту з дзённікавым тэкстам вельмі хутка ды істотна змяняецца – у працэсе знаёмства з цэласным метатэкстам.

Яшчэ адна важная дэталёвая, неабходная для аналізу літаратурнага дзённіка, гэта ўсведамленне, што любы літаратурны тэкст – камунікатыўная падзея, у якой акт камунікацыі прадстаўлены наратывам: выказваннем, падчас якога апавядальнік разгортвае перад рэцыпіентам гісторыю (паслядоўнасць падзей). Пры гэтым «жанр уяўляе сабой гістарычна прадуктыўны тып выказвання, які рэалізуе некаторую камунікатыўную стратэгію дадзенага дыскурсу» [8, с. 11]. Іншымі словамі, жанр – гэта тая камунікатыўная стратэгія, якую абірае пісьменнік для зносін з чытачом, і завершаны твор можна назваць рэалізацыяй выбранай камунікатыўнай стратэгіі. Пры гэтым жанравы канон абмяжоўвае пісьменнікаў пэўнымі рамкамі, а гэта значыць – абраная стратэгія патрабуе пастаяннага кантролю. У такім выпадку цалкам лагічна, што яна (камунікатыўная стратэгія) удакладняецца тактыкай.

Таксама трэба мець на ўвазе, што паняцце «эга-дакумент» актуалізуе паняццё парад-тэкст – эга-тэкст. Гэтыя паняцці актыўна выкарыстоўвае М. Б. Міхеёў у сваёй манаграфіі «Дзённік як эга-тэкст (Расія, XIX–XX)» (2007), даючы ім наступную фармулёўку: «Перад-тэкст у маім разуменні – гэта тэкст у яго няскончаным, чарнавым выглядзе, да якога аўтар яшчэ мяркуе вярнуцца, каб яго перапісаць або дапоўніць. У адрозненне ад таго, як ужываецца гэты тэрмін у тэорыі інтэртэкстуальнасці, тут важная прынцыповая незавершанасць такога роду тэксту. У наступным тлумачальным паняцці – эга-тэкст – істотныя абедзве прыкметы: (1) – гэта тэкст пра сябе самога, гэта значыць які мае сваім аб'ектам абставіны жыцця самога аўтара, і (2) – тэкст, напісаны з суб'ектыўнага аўтарскага пункту гледжання, гэта значыць, чалавекам з эгацэнтрычнай пазіцыі» [9, с. 6].

Заклучэнне. Такім чынам, эга-дакумент – гэта спецыфічная форма наратыву, адрозная ад літа-

ратуры факта, нягледзячы на тое, што факт з'яўляецца асноваўтваральным элементам абодвух наратывных тыпаў. Розніца заключаецца ў тым, што эга-дакумент дэманструе Я-гісторыю, якая можа акумуляваць вакол сябе гісторыю соцыуму (ёсць верагоднасць пашырэння Я-гісторыі); літатура факта – гэта Мы-наратыв, канцэптuallyна накіраваны на шматгалоснае агучванне факта. Будучы запазычаным у гісторыкаў, тэрмін «эга-дакумент» набыў шырокае ўжыванне ў літатуразнаўцаў. З уласнага вопыту адзначым некалькі назіранняў: каб распачаць даследчую працу над эга-тэкстам, трэба дакладна ўсвядоміць: мы маем завершаны літаратурны твор, які пісьменнік рыхтаваў для чытача, ці перад-тэкст, які стаў вядомым у сваім незавершаным выглядзе. Ідэальным можна лічыць варыянт, калі захаваліся і чарнавікі, і выніковы тэкст, аднак, на нашу думку, добрым фільтрам для фіксацыі ступені мастацкай апрацаванасці эга-дакумента могуць з'яўляцца публіцыстычныя матэрыялы пісьменніка.

ЛІТАРАТУРА

1. Зарецкий, Ю. Эго-документы советского времени: термины, историография, методология / Ю. Зарецкий // Неприкосновенный запас. – 2021. – № 03 (137). – С. 184–199.
2. Деккер, Р. Жак Прессер и традиция еврейской автобиографии в Нидерландах / Р. Деккер, А. Баггерман // Неприкосновенный запас [Электронный ресурс]. – 2019. – № 2. – URL : <https://magazines.gorky.media/nz/2019/2/zhak-presser-i-tradicziya-evrejskoj-avtobiografii-v-niderlandah.html> (дата обращения: 22.09.2024).
3. Суржикова Н. В. Эго-документы: интеллектуальная мода или осознанная необходимость? (Вместо предисловия) / Н. В. Суржикова // История в эго-документах: исследования и источники. – Екатеринбург : АсПУр, 2014. – С. 6–13.
4. Янке, Г. Самасведчанне ў транскультурнай перспектыве / Габрыэла Янке // Zeitenblicke [Электронный ресурс]. – 2002. – № 2. – URL : www.zeitenblicke.de/2002/02/janke/index.html (дата обращения : 22.09.2024).
5. Янке, Г. Дневники в исторических исследованиях: тексты и контексты раннего Нового времени [Электронный ресурс] / Г. Янке // НЛО. – 2029. – № 3. – URL : <https://magazines.gorky.media/nlo/2019/3/dnevniky-v-istoricheskikh-issledovaniyah-teksty-i-konteksty-rannego-novogo-vremeni.html> (дата обращения: 22.09.2024).
6. Herman, D. Encyclopedia of narrative theory / D. Herman, M. Jahn, M. L. Ryan, editors. – New York : Routledge, 2005. – 641 p.
7. Богомолов, Н. Писательские дневники XX века: взгляд через четверть столетия / Н. Богомолов // Автобиография. – 2019. – № 8. – С. 85–96.
8. Тюпа, В. И. Нарратология как аналитика повествовательного дискурса / В. И. Тюпа. – Тверь : Твер. гос. ун-т, 2001. – 58 с.
9. Михеев, М. Ю. Дневник как эго-текст (Россия, XIX–XX) / М. Ю. Михеев. – М. : Водолей Publishers; 2007. – 264 с.

REFERENCES

1. Zareckij, Yu. Ego-dokumenty sovetskogo vremeni: terminy, istoriografiya, metodologiya / Yu. Zareckij // Neprikosnovennyj zasap. – 2021. – № 03 (137). – S. 184–199.
2. Dekker, R. Zhak Presser i tradiciya evrejskoj avtobiografii v Niderlandah / R. Dekker, A. Baggerman // Neprikosnovennyj zasap [Elektronnyj resurs]. – 2019. – № 2. – URL : <https://magazines.gorky.media/nz/2019/2/zhak-presser-i-tradicziya-evrejskoj-avtobiografii-v-niderlandah.html> (data obrashcheniya: 22.09.2024).
3. Surzhikova N. V. Ego-dokumenty: intellektual'naya moda ili osoznannaya neobhodimost'? (Vместо предисловия) / N. V. Surzhikova // Istoriya v ego-dokumentah: issledovaniya i istochniki. – Ekaterinburg : AsPUr, 2014. – S. 6–13.
4. Yanke, G. Samasvedchanne ü transkul'turnaj perspektive / Gabryela Yanke // Zeitenblicke [Elektronnyj resurs]. – 2002. – № 2. – URL : www.zeitenblicke.de/2002/02/janke/index.html (data obrashcheniya : 22.09.2024).
5. Yanke, G. Dnevniky v istoricheskikh issledovaniyah: teksty i konteksty rannego Novogo vremeni [Elektronnyj resurs] / G. Yanke // NLO. – 2029. – № 3. – URL : <https://magazines.gorky.media/nlo/2019/3/dnevniky-v-istoricheskikh-issledovaniyah-teksty-i-konteksty-rannego-novogo-vremeni.html> (data obrashcheniya: 22.09.2024).
6. Herman, D. Encyclopedia of narrative theory / D. Herman, M. Jahn, M. L. Ryan, editors. – New York : Routledge, 2005. – 641 p.
7. Bogomolov, N. Pisatel'skie dnevniky XX veka: vzglyad cherez chetvert' stoletiya / N. Bogomolov // Avtobiografiya. – 2019. – № 8. – S. 85–96.
8. Tyupa, V. I. Narratologiya kak analitika povestvovatel'nogo diskursu / V. I. Tyupa. – Tver' : Tver. gos. un-t, 2001. – 58 s.
9. Miheev, M. Yu. Dnevnik kak ego-tekst (Rossiya, XIX–XX) / M. Yu. Miheev. – M. : Vodoley Publishers; 2007. – 264 s.